

BRYAN FOGEL DOKUMENTUMFILMJEI

Kegyvesztettek ügynöke

MARGITHÁZI BEJA

„A SZABADSÁG: SZOLGASÁG. A TUDATLANSÁG: ERŐ.” – HIRDETIK FOGEL TÉNYFELTÁRÓ DOKUMENTUMFILMJEI, ORWELL UTÁN SZABADON.

Karcsú, izmos férfi kerekedik örült elszántsággal a hétnapos Haute Route hegyi útvonalán. „440 másik marzochista” társaságában nemcsak végig akarja tekerni a világ egyik legnehezebb amatőr országúti versenyét, de az első 100-ban akar befutni. Évek óta edz rá, teljes erőbedobással, „tisztán”, lelkesedésből. A hetedik nap végére, 22860 méter mászás és 1600 kilométer bringázás után megsemmisülten hever egy szuvenírbolt padlóján, üres tekintettel bámulva maga elé. Bár tizenegyedik lett (!), elégedetlen az eredménnyel; annak az első tíznek a titka izgatja, akik érezhetően „teljesen más szinten vannak, mint bárki más”.

Az *Ikarusz* (2017) első néhány perce nemcsak a doppingtémába nyújt frapáns bevezetést, de Bryan Fogel személyiségébe is. A korábban a stand-upról a hollywoodi színészkedésen át a forgatókönyvírásig (*Jewtopia*) csak nyögve nyelősen evickelő Fogel egy évtizedes próbálkozás után adja fel játékfilmes álmait, hogy a sokkal nagyobb szabadsággal kecsegtető, de kockázatosabb dokumentumfilmmezést kipróbálja. Első ötlete rögtön kellőképpen ambiciózus és provokatív: a korábban lebukott, hétszeres Tour de France bajnok Lance Armstrong módszerét rekonstruálva, szakértői felügyelet mellett, tiltott serkentőszerekkel készülne fel az újabb Haute Route-ra, hogy hétről hétre mindezt filmen dokumentálva, egyszerre tesztelje a testére és a teljesítményére gyakorolt hatást, valamint a doppingszűrési rendszer kijátszhatóságát.

A Morgan Spurlock McDonald's-kihívását idéző (*Super Size Me*, 2004) emberkísérlethez Fogel némi keresgélés után, az orosz antidopping labor igazgatóját, Grigorij Rodcsenkovot nyeri meg,

aki hajlandó Moszkvából Skype-on keresztül felügyelni a vállalkozást. És bár nem érdektelen annak a belülről látása sem, hogyan képes a tesztoszteron és a diéta napról napra kitolni a fizikai teljesítőképeség határait, a magát injekciózó, vizeletmintáit szorgalmasan gyűjtő Fogel videós edzésnaplójából az *Ikarusz*, az első 40 perc után, valami sokkal korszakosabbra vált át. Az eredeti kísérlet egy triviális mechanikai probléma miatt elbukik, de mindennek a jelentősége eltöri amellet, hogy Rodcsenkovról éppen a projekt ideje alatt derül ki, hogy az orosz olimpiai sportolók szupertitkos, illegális, ráadásul államilag finanszírozott doppingolásának fő közreműködője.

Fogel nagy pillanata ez: a dokumentumfilm-rendező, aki soha nem akart az lenni, első filmjével rögtön egy őriási horderejű, etikailag és politikailag is kiélesedett helyzetben találja magát, egy készülődő nemzetközi botrány gyújtópontjában. Ez önmagában persze nem garantál semmit, Fogelnek azonban, kapcsolatai, megszállottsága és alkotói érzéke bedobásával sikerül ebből a hajmeresztő felállásból a kortárs dokfilm egyik csúcsteljesítményét létrehoznia. A történet tragikus hőse kétségtelenül Rodcsenkov maga, aki körül egyre fogy a levegő az orosz államapparátus és a Doppingellenes Világszervezet (WADA) kettős szorításában. Mikor lemondását és a labor bezárását követően közvetlen kollégái közül ketten is szívrohamban „halnak meg”, illetve az orosz olimpiai csapat riói kizárása lesz a tét, Fogel segítségével tud nagyjából az utolsó pillanatban kiutazni az Államokba, egész addigi életét és családját hátrahagyva. A thrillerbe illő fordulatok tetejébe az Orwell-rajongó

Rodcsenkov olyan, mintha egy csapat forgatókönyvíró találta volna ki: dörzsölt, karizmatikus, szuperintelligens és hiperoptimista személyisége legalább olyan figyelemreméltó, mint az élettörténete. És az *Ikarusz* mindkettőre épít ahogyan a sztori és a karakter rétegeit párhuzamosan felhordja. Rodcsenkov kutatói és emberi drámája, dopping és antidopping, igazság és hazugság közti több évtizedes őrlődése a diktatúrák tipikus kísérőjelensége, maga az orwelli duplagondol; amikor pedig valaki egyszerre próbál a rendszer része és ellensége lenni, a skizofrén állapot belülről és kívülről párhuzamosan emészt fel. Az előállt helyzetben a nyilvánosság bevonása nem egy választható opció, hanem az életben maradás egyetlen lehetősége lesz – és ezt a nyilvánosságot éppen Fogel szervezi meg Rodcsenkovnak, összeköttesei és nem utolsósorban, filmje által.

A Sundance- és Oscar-díjakkal visszaigazolt *Ikarusz* után Fogel már eleve nagy horderejű, nemzetközi téttel bíró emberi jogi témát keresett. A *szakadárban* (2020) Putyin Oroszországa után egy újabb totális állam, Szaúd-Arábia legfelsőbb köreiből vezető ügyet dolgoz fel, klasszikus, az okokat és összefüggéseket feltáró nyomozó módszerekkel. Dzsamal Hasogdzsi (Jamal Khashoggi), a Washington Post szaúdi ellenzéki újságírója, korábban az uralkodócsalád belső tanácsadója, nem volt whistleblower, de sorsa több ponton a Rodcsenkovét idézi: miután nyíltan kritizálni kezdte bin Szalman koronaherceg kirakat-reformjait, kegyvesztetté vált és disszidálni kényszerült. Sokat elárul a szaúdi vezetésről, hogy annak ellenére a kivégzése mellett döntöttek, hogy ekkor már évek óta külföldön élő, nemzetközileg ismert közszereplőnek számított. Az isztambuli szaúdi követségre besétáló, majd onnan „nyomtalanul” eltűnő Hasogdzsi halála az elmúlt évek egyik legbizarrabb, leghátborzongatóbb, a bizonyítékok ellenére a mai napig következmények nélkül maradt politikai gyilkossága. Fogelt nem riasztja vissza az ismeretlen arab terep és a hatóságok, szakértők, barátok és ismerősök megszólítását kívánó, archív anyagokat és hiteles dokumentumokat igénylő, diplomáciailag is kényes téma; ezúttal teljesen a háttérben maradva, a kulcsszereplőknek hantgot adva építi fel a filmjét.

A legfontosabb Hasogdzsi beágyazottságának megmutatása, amelyhez a Föld kőolajtartalékainak majdnem fele felett diszponál, 80 éves szaúdi királyság működésének logikáját kell megérteni. A férfiágon öröklődő, a királyi családon belül is szűkebb csoportok kezében koncentrálódott hatalom a monarchia családi vállalkozás jellegét erősíti; a mindent irányító, így a médiát is totális kontroll alatt tartó királyi család szent, érinthetetlen és sérthetetlen. A rendszer működtetésében az újságírókra háruló fontos feladat a kormányzás bölcsességének dicsőítése. A szólásszabadság értelmezhetetlen fogalom egy ilyen önkényuralmi rezsimben, ezen a falon legfeljebb az internet és a közösségi média tud rést ütni, ahogy azt az Arab tavasz példája is megmutatta néhány éve. A szaúdi információs háború egyik legfontosabb platformja a Twitter, ahol az ellenzéki hangok és kormánypárti, fizetett trollok seregei összecsaphatnak. A *szakadár* egyik kulcsszereplője nem véletlenül Omar, Hasogdzsi Kanadába disszidált fiatal ellenzéki elvtársa, aki növekvő népszerűségű YouTube-videókban bírálja a rendszert, melyet otthon maradt családja és barátai bebörtönzésével torol meg a karhatalom. Az aktivista Omar fontos lehetőséget lát a fizetett állami trollrendszer online meghekkelésében, több száz Twitterfiókot fenntartó önkéntesek válaszcaspásában, amelynek a finanszírozásába

Hasogdzsi is beszállt. A látszólag különálló szálak itt futnak össze és egyesülnek a globális kémkedés kérdésében. Fogel filmje ezen a ponton tud többet és mást mondani az ügy közismert részleteinél, a szaúdiak ugyanis az Izraeltől megvásárolt Pegasus kémprogrammal bizonyíthatóan Omar telefonját is feltörték, ahogy feltételezhetően Hasogdzsiét is. A másik kulcsszereplő az isztambuli Haticé Cengiz, Hasogdzsi történész-kutató menyasszonya, aki elkíséri a követségre a végzetes napon, hogy aztán órákig hiába várja az épület előtt. Cengiz nemcsak a közvetlen, személyes emlékei miatt fontos szereplő, hanem nyilvánosság előtti kiállásáért, az amerikai kongresszusig is elvitt, a felelősök és felelősségek kérdésért firtató, Hasogdzsi emlékét életben tartó kommunikációs kampányáért. Fogelnek nem nehéz a filmben a két kapcsolati profilt a török és nemzetközi, emberi jogi nyomozás folyamatába beilleszteni, amelyből a hangfelvételek, a kihallgatások és feltárt dokumentumok nyomán egyértelműen kirajzolódik a koronaherceg bin Szalman személyes felelőssége. A képi-hangi effektekkel, profi vizualizációval dúított, a szerteágazó szálakat áttekinthető struktúrába rendező *A szakadár* sokkal kidolgozottabb, megkomponáltabb, mint az *Ikarusz*, de ez az igyekezet néha zavaró hatásvadá-

„A szólásszabadság értelmezhetetlen fogalom”
(Bryan Fogel:
A szakadár)

szatba csap át. Mindkét film thriller-logikát követ, de míg a doppingsztori ezt nyers, improvizatív hitelességgel hozta, a Hasogdzsi-film néha kimódoltan adagolja túl a feszültségkeltő és érzelmekre apelláló effekteket. Fogel láthatóan ráérezett az emberi jogi téma fontosságára, de keresi a dokumentumfilm hangját, amit az *Ikaruszban*, az ölébe pottyant lehetőséggel egyidőben tulajdonképpen elveszített. A „bűnözés elképzelhetetlen szintjeiről” szóló, diktátorokat kompromittáló filmjei súlyos bizonyítékokat vonultatnak fel, nyílt hazugságokat lepeznek le, és miközben elkészülésük pillanatában még kénytelenek a következmény nélküliségét hangsúlyozni, valójában éppen bemutatásukkal érnek el eredményeket: az orosz atléták 2018-as szankciója, a streaming-óriások (Netflix, Amazon) *A szakadár* forgalmazása körüli hezitálása nyomatékosan jelzik Fogel filmjeinek tétjeit. Innen nézve a Haute Route kétszeres elbukása minden volt, csak kudarc nem – így lehetett Bryan Fogel, a saját határai helyett mások határait feszegető filmesként, kegyvesztettek emberi jogi ügynöke.

A SZAKADÁR (The Dissident) – amerikai, 2021. Rendezte: **Bryan Fogel**. Kép: **Jake Swantko**. Zene: **Adam Peters**. Gyártó: **Orwell Productions / Human Rights Foundations**. Forgalmazó: **magyarhangya**. Feliratos. 119 perc.